Tabloul prozei contemporane și valențele realismului în Istoria literaturii române contemporane: 1990-2020 de Mihai Iovănel

Victor COBUZ

Universitatea din București, Facultatea de Litere
University of Bucharest, Faculty of Letters
Personal e-mail: cobuzvictor@gmail.com

The Picture of Contemporary Prose and the Valences of Realism in The History of Romanian Contemporary Literature: 1990-2020 by Mihai Iovănel

Abstract: In an era in which literary histories are written by collective of academics trying to transcend the national paradigm in which these works were once wrote, *The History of Contemporary Romanian Literature: 1990-2020* by Mihai Iovănel is an intellectual effort that may seem obsolete. Nevertheless, Mihai Iovănel's book proposes new ways of understanding the contemporary Romanian literary field that were not taken into consideration by previous similar critical endeavours. This paper aims to investigate how *The History of Contemporary Romanian Literature* constructs an overview of the Romanian fiction wrote in the last three decades and the critical approaches deployed for this purpose. The main interest of this article will be how does Mihai Iovănel discusses Romanian contemporary fiction and how does he instrumentalizes the concept of realism. We will look more closely at the third part of the book, "The Evolution of Fiction," but the discussion will not omit the relation of this chapter with others. The paper will concentrate on the concepts put forward by Mihai Iovănel to systematize the complex subfield of contemporary Romanian fiction, like capitalist realism, the famous term coined by Mark Fisher. Also, we will try to see how *The History of Contemporary Romanian Literature* relate to previous literary histories or books of literary criticism that resembles Mihai Iovănel's work in some respects or that have similar goals but different methods.
Keywords: Romanian literary historiography, ideological criticism of fiction, realism, capitalist realism.

Citation suggestion: Cobuz, Victor. "Tabloul prozei contemporane și valențele realismului în *Istoria literaturii române contemporane: 1990-2020* de Mihai Iovănel". *Transilvania*, no. 7-8 (2021): 115-122.
https://doi.org/10.51391/trva.2021.07-08.13.

Publicarea în 2018 a volumului *Romanian Literature as World Literature*[1] a confirmat faptul că studiile literare românești au intrat într-o nouă etapă de dezvoltare, în care metode și teorii inedite pentru critica și cercetarea românească încep să fie mai mult decât niște simple nișe. *Romanian Literature as World Literature* propune un nou mod de a face istorie literară, care se apropie – cel puțin la nivel de intenție – de tendința din câmpurile literare occidentale de a depăși „modelul național, organicist și teleologic care a dominat istoriografia literară europeană de la începutul secolului al XIX-lea până spre mijlocul secolului trecut".[2]

Maniera în care s-au construit principalele proiecte de istorie literară autohtone nu mai este fezabilă în contextul socio-cultural de la începutul secolului XXI. Lipsa rigorii științifice și a unei analize meticuloase a cadrului în care se articulează practica literară, favorizarea „gustului" și a judecății de valoare în detrimentul metodei și a demonstrației, subiectivismul exacerbat și accentul pus pe stil[3] sunt doar cele mai evidente trăsături ale celei mai puternice direcții din istoriografia literară românească, cu rădăcini în critica foiletonistică și impresionistă și în a cărei contrapartidă vine *Romanian Literature as World Literature*. Încadrabil doar într-o anumită măsură în sfera istoriografiei literare, volumul coordonat de Mircea Martin, Christian Moraru și Andrei Terian

poate fi citit ca un „manifest metodologic”[4] ce pledează pentru adaptarea disciplinei la realitatea complexă a fenomenului literar actual. Publicat la o editură de prestigiu din spațiul academic de limbă engleză și alcătuit din 15 eseuri semnate de autori din generații diferite, *Romanian Literature as World Literature* utilizează o serie de instrumente ca *world literature theory* și *world-systems theory* pentru a plasa și analiza rețeaua literară românească – „constituită geo-istoric”[5] – și nodurile sale cele mai importante într-un cadru transnațional.

Ce au în comun toate luările de poziție față de acest volum – indiferent de cum l-au valorizat respectivii critici – este recunoașterea faptului că din acest punct monopolul modelului clasic al istoriilor literare românești a fost spart, iar cărți ca *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură* (2008) de Nicolae Manolescu se vor transforma treptat din regulă în variantă. Desigur, „revoluția” anunțată de *Romanian Literature as World Literature* nu avea cum să fie una imediată și radicală. Cercetătorii implicați în proiectul acesta și colegii lor care ar putea oricând să contribuie la un volum asemănător au fost conștienți de faptul că istoriografia literară românească va mai conserva unele dintre structurile sale tradiționale, ca să nu mai vorbim de existența unor direcții reacționare încă puternice în câmpul literar românesc. Elocventă pentru întreaga situație este apariția în aceeași perioadă a unor cărți ca *Literaturile române postbelice* de Ion Simuț (2017) sau *Poezia românească neomodernistă* de Ion Pop (2018).

Cu toate acestea, între avangarda cercetării literare reprezentate de *Romanian Literature as World Literature* și ultimele redute ale modelului tradițional de a face istorie literară se situează câteva lucrări semnate de critici tineri, publicate concomitent cu exemplele de mai sus și care reflectă cel mai bine stadiul în care se află studiile literare românești la sfârșitul celui de-al doilea deceniu al secolului XXI. În acest sens, cele mai reprezentative titluri sunt *Modernitatea politică și literară în gândirea lui E. Lovinescu* (2016) și *Rețeaua modernităților. Paul de Man – Matei Călinescu – Antoine Compagnon* (2016), ambele de Teodora Dumitru, *Ceilalți moderni, antimodernii. Cazul românesc* de Oana Soare (2017), *Bastionul lingvistic. O istorie comparată a structuralismului în România* de Adriana Stan (2017) și *Ideologiile literaturii în postcomunismul românesc* (2017) de Mihai Iovănel.[6] Chiar dacă le lipsește polifonia unui proiect ca *RLWL*, aceste studii au o construcție solidă, cu o metodologie asumată de la început, expusă clar și urmărită pe întreg cuprinsul cărții, alături de un aparat critic bine conturat. La toate acestea se adaugă capacitatea autorilor de îmbina istoria și critica cu teoria și sociologia literară, fapt ce contribuie la sporirea posibilităților de analiză ale fiecărui demers de cercetare în parte.

Dintre aceste lucrări, cea mai ofertantă pentru discuția noastră despre statutul istoriografiei literare contemporane este cea a lui Mihai Iovănel. Glisând confortabil între critica de întâmpinare și cercetarea academică a literaturii, criticul douămiist dă prima sa lucrare cu pretenții de sinteză a peisajului literar contemporan. Deși nu are fizionomia clasică a unei istorii literare, *Ideologiile literaturii în postcomunismul românesc* este o carte ce își propune „cartografierea literaturii române de după 1989”[7] prin prisma relației dintre ideologiile dominante și practica literară din această perioadă. De asemenea, scopul de a depăși „reducționismul estetist curent în istoriografia literară autohtonă, prin introducerea în discurs a unor factori extraliterari – politici, sociali, economici”[8] și discutarea dimensiunii transnaționale a literaturii române aduce cartea mai aproape de *Romanian Literature as World Literature* decât de istoriile și studiile literare canonice.

În introducerea volumului, Mihai Iovănel susține că acest studiu încearcă „să configureze ceea ce s-ar putea numi prolegomenele unei viitoare istorii literare apte să redea complexitatea ideologică a literaturii române în perioada postcomunistă.”[9] Dacă luăm în considerare și mențiunea autorului că *Ideologiile literaturii...* caută să „depășească abordarea de tip micromonografic”[10] prezentă în majoritatea istoriilor literare românești din ultimul secol, nu ne este greu să observăm că Mihai Iovănel conștientizează că demersul său intră pe orbita istoriografiei literare autohtone. Cu toate acestea, nici autorul, nici cei care au scris despre carte, nu s-au grăbit să o catalogheze drept ultima apariție importantă din zona istoriei literare românești. Pe lângă contestarea supremației autonomiei estetice, un motiv pentru care criticii au fost reticenți în fața volumului este faptul că Mihai Iovănel a subliniat caracterul deschis și „neterminat” al cărții sale încă din primele rânduri ale introducerii. Autorul s-a ținut de cuvânt și pe baza scheletului *Ideologiilor literaturii...* construiește prima încercare de sistematizare și descriere a literaturii române postcomuniste, a principalelor ideologii din aceste decenii și a tuturor instituțiilor și a autorităților literare, materializată în *Istoria literaturii române contemporane: 1990-2020*.[11]

Preambulul acesta a fost necesar pentru a înțelege contextul în care apare această istorie literară, unde se situează ea în raport cu tradiția, dar și cu cele mai recente inovații din cadrul istoriografiei literare și motivele pentru care este un eveniment editorial[12], deși apariția sa a fost într-o anumită măsură anunțată de cartea precedentă a lui Mihai Iovănel. Descrierea climatului critic și teoretic în care este concepută această istorie literară ne ajută să înțelegem mai bine cum abordează autorul una dintre cele mai importante componente ale literaturii române contemporane: proza ultimilor treizeci de ani. În cele ce urmează, ne vom uita cu atenție la modul în care Mihai Iovănel sistematizează complexul tablou al prozei contemporane, vom discuta categoriile prin care este ordonată producția literară bogată a perioadei, cu atenție sporită acordată conceptului de realism și, în special, celui de *realism capitalist*. Nu avem pretenția de a trata exhaustiv subiectele ce ne interesează, dar sperăm că lucrarea noastră va putea fi începutul unei discuții mai lungi pe marginea problemelor expuse.

Chiar dacă Mihai Iovănel nu urmează modelul consacrat din istoriografia literară, nu înseamnă că *Istoria literaturii...* nu are nimic în comun cu lucrări anterioare care au ca scop redarea unei panorame a unei epoci literare, fie ea și cea a contemporaneității autorului respectivului studiu. Primul element al cărții lui Mihai Iovănel care a atras atenția a fost titlul identic cu cel al celebrelor istorii literare ale lui E. Lovinescu (vol. I-VI între 1926-1929; compendiul în 1937). În nota introductivă, criticul douămiist explică alegerea acestei

denumiri prin apropierea[13] de predecesorul său interbelic în ceea ce privește conceperea ideologiei ca subiect de istorie literară. Mai mult de atât, nu doar titlul este preluat de la E. Lovinescu, ci și structura cărții. Primele patru părți ale volumului sunt o serie de *evoluții*: a ideologiei, a sistemului literar și a criticii literare, a ficțiunii și, în cele din urmă, a poeziei – partea a cincea este rezervată specificului transnațional.

Modul în care a clasificat E. Lovinescu literatura perioadei studiate și categoriile propuse s-au impus în conștiința critică din ultimul secol. Cel mai cunoscut exemplu este cel al lui Eugen Simion care în primul volum din *Scriitori români de astăzi* (1974; ediția a doua, 1978) încearcă să ofere o panoramă a producției literare de după război. Influența lovinesciană este evidentă la nivelul cuprinsului, Eugen Simion împărțind materia cărții în trei mari părți: evoluția poeziei, a prozei și a criticii literare. Criticul șaizecist nu este singurul care subordonează scriitorii contemporani discutați și operele lor unor „concepte de conținut"[14] pe modelul celor din istoriile lovinesciene. *Prozatori de azi* (1970) de G. Dimisianu și *Rondul de noapte* (1974) de Mircea Iorgulescu sunt tentative modeste de a surprinde liniile generale ale literaturii contemporane lor, care încearcă să recupereze cât se poate atât din moștenirea lovinesciană, cât și din cea călinesciană. Dar chiar și așa, pe lângă că sunt alcătuite din cronicile autorilor publicate anterior în diferite reviste literare, aceste cărți nu aveau cum să fie niște istorii literare pentru că un astfel de demers „trebuia să meargă pe interpretarea oficială a istoriei contemporane, așa cum era ea formulată de Partidul Comunist: o interpretare triumfalistă și dogmatică."[15]

În *Ideologiile literaturii*..., subcapitolele rezervate literaturii propriu-zise urmăreau *dinamica genurilor*, dar asumarea naturii istoriografice a lucrării din 2021 a necesitat și introducerea dimensiunii diacronice a subiectelor studiate. Remarca lui Eugen Simion că în *Istoria literaturii*... E. Lovinescu „fixează analiza pe terenul evoluției genurilor fără a vedea o deosebire între studiul *evoluției* și *istoria* unui fenomen literar"[16] este valabilă într-o anumită măsură și în cazul lui Mihai Iovănel. După cum evidențiază același Eugen Simion, criticul interbelic îmbină modurile în care teoretizează Ferdinand Brunetière aceste două metode – net separate în cazul criticului francez –, adică istoria ca *reconstrucție* a trecutului și evoluția ca *înțelegere* a acestui trecut.[17] Mihai Iovănel caută calea de mijloc între aceste două posibilități de expunere a informațiilor și operează câteva decupaje menite să surprindă atât dezvoltarea unei ideologii, a unui „punct de rezistență" sau a unei direcții din cadrul prozei sau a poeziei românești contemporane, cât și trăsăturile principale ale acestor fenomene.

Atât proza, cât și poezia perioadei sunt prezentate prin intermediul acestor decupaje pe care Mihai Iovănel încearcă să le așeze într-o succesiune ce are în spate o logică cronologică și cauzală. În ceea ce privește proza, criticul expune dezvoltarea metarealismului postmodern, a realismului mizerabilist și, în cele din urmă, a realismului capitalist nu doar ca direcții coexistente, ci și ca fenomene care se influențează reciproc. Din acest punct de vedere, Mihai Iovănel își dă silința să evite pe cât este posibil obiecția lui Al. George față de metoda de structurare a materialului din istoriile lui E. Lovinescu, unde „ideea de a clasifica prevalează cu mult față de aceea de a adopta ordinea în succesiune a fenomenelor artistice."[18] Desigur, nici în *Istoria literaturii*... a lui Mihai Iovănel prezentarea progresivă a literaturii strânse sub aceste concepte nu predomină, dar criticul douămiist caută un echilibru între prezentarea istoriei și cea a naturii obiectului cercetării. După ce schițează în introducerea fiecărui capitol formarea direcției avute în vedere, criticul prezintă o serie de autori și opere reprezentativi pentru subiectul discutat. Deși în *Ideologiile literaturii*..., Mihai Iovănel afirmă că vrea să depășească abordarea de tip micromonografic, în *Istoria literaturii*... recurge la un „compromis didactic" și introduce mai multe micromonografii. Mare parte din conținutul capitolelor „Evoluția prozei" și „Evoluția poeziei" se bazează pe cronicile publicate de autor în revistele literare cu care a colaborat de-a lungul ultimelor două decenii, cu mențiunea că judecățile de valoare sunt reduse la un minimum acceptabil. În această privință, Mihai Iovănel pare să confirme predicția lui Andrei Terian că istoriile literare românești ale viitorului (Andrei Terian scria asta în 2013) nu se vor putea lipsi de judecăți de valoare.[19]

Mihai Iovănel nu preia etichetele și conceptele lovinesciene fără a le trece prin propriul filtru. Dacă criticul interbelic a intitulat partea despre proză din istoriile sale „evoluția prozei literare", Mihai Iovănel nu procedează ca Eugen Simion, de exemplu, care se mulțumește cu „evoluția prozei" pur și simplu, ci merge un pas mai departe și discută romanele și volumele de proză scurte contemporane în capitolul „evoluția ficțiunii". Motivele pentru care criticul douămiist preferă termenul de *ficțiune* în detrimentul celui de *proză* sunt multiple. În primul rând, precum E. Lovinescu a optat pentru „proza literară", deși i s-ar fi părut mai propriu „poezia epică", deoarece a vrut să facă clar faptul că acest studiu „nu se ocupă decât de creația epică și nu de proza altor specii literare, critică, memorialistică, ziaristică, oratorie etc",[20] așa și Mihai Iovănel a intenționat să traseze o linie de demarcație între literar și non-literar. Acest lucru este necesar pentru că „în decembrie 1989 ficțiunea intră într-o lungă perioadă de umbră", pierzându-și atât funcția de informare, cât și cea de *entertainment* pe care le-a avut în comunism. Inflația de proză nonficțională postcomunistă face necesară o clarificare mai amănunțită.

De altfel, Mihai Iovănel nu se sinchisește să distingă între ficțiune, proză și roman – marginalizând ca ceilalți critici importanți dinaintea sa proza scurtă. Nu este surprinzător că acesta evită o perspectivă esențialistă asupra genurilor literare. Dacă ținem cont de ideea lui René Wellek și a lui Austin Warren cum că genurile literare sunt un principiu de ordine după care nu clasifică literatura și istoria literară „în funcție de timp sau loc (epocă sau limbă națională), ci în funcție de anumite tipuri specific de organizare sau de structură a operelor literare",[21] atunci nu ne este greu să realizăm că acest principiu intră în contradicție cu întreaga filozofie și metodologie a cărții.

Istoriile literare care se ocupă de perioadele extrem contemporane au avantajul că nu trebuie să trateze, în general, decât trei generații de scriitori, dintre care cel mai probabil

ultima este una emergentă, care nu și-a atins încă potențialul maxim de dezvoltare. Datorită acestui aspect, ordonarea în funcție de genuri literare și de dinamicile din cadrul acestora este mult mai ușor de realizat în cazul tipului acesta de studii. Istoriile care se ambiționează să acopere perioade mai lungi, chiar secole, trebuie să efectueze niște delimitări temporale înainte de a se uita mai atent la mutațiile genurilor literare propriu-zise. În acest sens, unul dintre instrumentele cele mai folosite de criticii și istoricii literari este conceptul de generație. Ultima istorie literară canonică autohtonă, *Istoria critică...* a lui Nicolae Manolescu, trasează granițele perioadelor literare și grupează „micromonografiile" scriitorilor în funcție de generația din care au făcut aceștia parte, pentru ca mai apoi să subcategorizeze în funcție de genurile practicate de respectivii autori.

Așa cum a făcut-o și în *Ideologiile literaturii...*, Mihai Iovănel pune în plan secund principiul generațional, realizând că „mobilitatea formelor literare este transgenerațională".[22] Deși generația rămâne un reper cronologic important, criticul douămiist alege să structureze dinamicile din interiorul prozei și a poeziei punând în centru *realismul*, „un operator capabil să sugereze transgenerațional referința comună – raportarea scriitorilor la realitate printr-un set de convenții teoretice, retorice etc."[23] Ultima explicație este foarte importantă deoarece relevă modul în care înțelege Mihai Iovănel realismul, nu ca un simplu curent literar sau ca o poetică anume, ci ca o relație a scriitorilor și a textelor lor cu realitatea socială și cu ideologiile în care se înscriu. Atitudinea criticului față de realism se apropie de cea a lui Fredric Jameson din *The Antinomies of Realism*: „If it is social truth or knowledge we want from realism, we will soon find that what we get is ideology; it is beauty or aesthetic satisfaction we are looking for, we will quickly find that we have to do with outdated styles or mere decoration (if not distraction)".[24]

Selectarea realismului ca nod din care sunt lansate analizele prozei și ale poeziei nu ar trebui să surprindă foarte tare. Decizia lui Mihai Iovănel este în concordanță cu „orientarea filozofică/ideologică" a cărții, inspirată din „materialismul contingenței ce poate fi găsit în filozofia târzie a lui Louis Althusser".[25] Apropierea de filozoful francez este definitorie pentru demersul lui Mihai Iovănel, deoarece ei împărtășesc și părerea că arta autentică „it will also provide us with a critical view of precisely the ideology of which it is a product".[26] Cuvântul cheie aici este *autentic*, etichetă pentru care Althusser a fost aspru criticat deoarece ar releva o viziune încă tributară ideologiei burgheze estetiste.[27] Deși Mihai Iovănel nu afirmă în niciun loc din carte că valoarea estetică a unei opere literare este o garanție a eficienței reprezentării unei anumite ideologii, modul în care este realizată selecția autorilor discutați ține cont în egală măsură și de acest criteriu, nu numai de cel al capacității de reflectare a suprastructurii ideatice a textului respectiv. Mai multe despre asta atunci când vom ajunge la partea despre realismul capitalist.

În *The Antinomies of Realism*, Fredric Jameson susține că „the history of the novel is inevitably the history of the realist novel".[28] Mihai Iovănel nu confundă neapărat întreaga istorie a prozei cu istoria realismului, dar creează un raport de interdependență între cele două, prezent și atunci când discută exemple de „paraliteraturi" care are ar încerca să depășească realismul, ca proza *fantasy* și *science fiction*. Punct de pornire în discutarea evoluției ficțiunii și a poeziei deopotrivă, realismul este în această istorie „the default genre",[29] ca să folosim eticheta pusă de Catherine Belsey formulei atunci când o discută în *A Future for Criticism* (Wiley-Blackwell, 2011). Pentru a legitima importanța sporită acordată realismului și a pentru a demonstra că nu este o alegere pur subiectivă, Mihai Iovănel trebuie să dovedească că realismul a fost „referința standard în materie de ficțiune de-a lungul ultimelor două secole".[30] Astfel, la începutul capitolului „Metarealismul postmodern", criticul trece în revistă principalele momente din dezvoltarea realismului românesc.

Ce reținem din acest excurs sintetic prin istoria acestei forme literare este ideea că „introducerea realismului are o dublă componentă națională și de clasă".[31] Mihai Iovănel se referă aici la țelurile criticii de direcție de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX de reprezentare a unui „specific românesc" și a claselor defavorizate. Originea sămănătoristă, respectiv poporanistă a acestor scopuri este evidentă. Analiza lui Mihai Iovănel este însă incompletă, deoarece ratează să discute relația dintre introducerea realismului și dezvoltarea capitalismului și a burgheziei, deși criticul face câteva sugestii în această direcție atunci când discută romanul *Mara* de Ioan Slavici. Fredric Jameson susține că, cel puțin la nivelul conținutului, „the realist mode is closely associated with the bourgeoisie and the coming into being of bourgeois daily life".[32] Acest fapt este valabil și în cazul literaturii române, deși există acest decalaj între societatea și cultura occidentală și cea românească, despre care vorbește și Mihai Iovănel când se oprește asupra teoretizării problematice a realismului la începutul secolului XX. Ce altceva este imperativul lui E. Lovinescu ca proza să depășească ruralismul și ca scriitorii să construiască romane citadine dacă nu o dorință de reprezentare a burgheziei în toată deplinătatea sa. După cum foarte bine observă Teodora Dumitru, în concepția lui E. Lovinescu, „proza pare genul catalitic prin excelență, mai mobil și mai «adaptabil» la realul burghez".[33] Dintre tipurile de proză posibile, realismul este cel aflat în cea mai strânsă legătură cu burghezia și cu capitalismul. O panoramă a apariției realismului românesc ar fi trebuit să conțină discutarea raportului dintre introducerea acestei formule și dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste și a societății burgheze românești. Desigur, Mihai Iovănel leagă „impulsul mimetic" existent în cultura română de niște realități extraliterare obiective, dar prin faptul că nu merge mai departe în explorarea acestei piste pierde din vedere o dilemă relevantă a relației dintre realismul artistic și societate.

Discutând despre funcțiile realismului, Catherine Belsey notează: „Realism assembles and interprets, but it also confirms and reassures. Mimesis is thus eminently comfortable: even when it recounts the most troubling experiences, realism invites the reader into a fictional world where the rules that obtain are broadly familiar".[34] Pe de altă parte, Fredric Jameson susține că obiecțiile criticii marxiste la adresa realismului se bazează pe ideea că „the literature of

realism has the ideological function of adapting its readers to bourgeois society as it currently exists, with its premium on comfort and inwardness, on individualism, on the acceptance of money as an ultimate reality".[35] Conceptul de *realism capitalist* pare a fi un punct de pornire în a discuta dualitatea aceasta prezentă în natura realismului.

Capitolul dedicat *realismului capitalist* este cel mai original, dar și cel mai vulnerabil din partea a treia a cărții, după cum vom vedea în continuare. În „Concurența nonficțiunii", „Metarealismul postmodern" și „Realismul mizerabilist" Mihai Iovănel a operat cu niște concepte lansate anterior pe piața ideilor, acceptate mai mult sau mai puțin de *mainstream*-ul literar. Împrumutând un termen din afara sferei literare, dar cu o mare priză la acest tip de etichetare, criticul își aduce contribuția la ordonarea complexului tablou al prozei românești din ultimele patru decenii. Înainte de a ne uita la felul în care îl folosește Mihai Iovănel, să ne oprim puțin asupra originilor conceptului. În introducerea volumului *Reading Realist Capitalism*, editoarele Alison Shonkwiler și Leigh Claire La Berge notează:

> „Capitalist realism is both an old and a new concept for literary studies. Realism, after all, has long been considered the aesthetic mode most intimate to capitalism. It is this intimacy that in the view of its admirers generates realism's depth and incisiveness of critique. It is what in the equally compelling view of its detractors fatally compromises the realist project, producing the very subjects and objects that the mode claims to document. Where literary critics on both sides would most likely agree, however, is on the redundancy of the prefix 'capitalist.' All realism is already capitalist."[36]

Deși Mark Fisher, cel care a consacrat termenul în teoria critică, le împărtășește părerea celor două autoare – „Capitalist realism is therefore not a particular type of realism; it is more like realism in itself"[37] – el dedică totuși un eseu de 80 de pagini descrierii acestui concept: *Capitalist Realism. Is there no alternative*? (2009). Criticul englez nu este cel care a inventat termenul, acesta începând să circule încă din anii '60 când un grup de artiști pop din Berlinul de Vest parodiază realismul socialist prezent în Berlinul comunist și proclamă maniera în care creează ca fiind „realism capitalist".[38] Mark Fisher amintește și de cartea din 1984 a lui Michael Schudson, *Advertising, The Uneasy Persuasion,* care are același scop de a persifla curentul literar din spațiul sovietic. Mark Fisher mărește sfera de sens a conceptului, scoțându-l din zona esteticului. În cuvintele sale:

> „Capitalist realism as I understand it cannot be confined to art or to the quasi-propagandistic way in which advertising functions. It is more like a pervasive *atmosphere*, conditioning not only the production of culture but also the regulation of work and education, and acting as a kind of invisible barrier constraining thought and action".[39]

Ce face Mark Fisher aici este un *update* al conceptelor de postmodernism și capitalism târziu așa cum au fost el definite de Fredric Jameson în *Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism* (1991), deoarece procesele analizate în această carte s-ar fi schimbat, iar modificările prin care a trecut capitalismul, mai ales după criza financiară din 2008, au produs o serie de mutații care nu au fost discutate corespunzător.

Realismul capitalist înțeles ca „orizontul indeplasabil al capitalismului" primește cel mai mult spațiu de analiză în „Evoluția ficțiunii" din *Istoria literaturii...* de Mihai Iovănel. Din păcate, criticul douămiist nu argumentează alegerea cooptării acestui termen. Mai mult de atât, în afară de trimiterile la Mark Fisher, Fredric Jameson și la volumul *Reading Capitalist Realism*, Mihai Iovănel nu se sinchisește să facă un scurt istoric al conceptului sau să-i prezinte teoria din spate. Autorul se mulțumește doar cu schițarea unui profil social al scriitorilor care încep să publice după 2000.

Realismul capitalist nu este un sinonim pentru hegemonia neoliberală. În opinia lui Mark Fisher, neoliberalismul are o dimensiune utopică, pe când realismul capitalist este anti-utopic[40]. Deși felul în care au fost puse în practică principiile ideologiei neoliberale – începând cu anii '70 în Occident și cu anii '90 în România – a contribuit masiv la formarea acestui sentiment colectiv de dezarmare în fața capitalismului pe care Mark Fisher l-a teoretizat în cartea sa, nu putem afirma că realismul capitalist înțeles ca formă literară este un produs strict al neoliberalismului. Este posibil ca Mihai Iovănel să fi intuit acest lucru atunci când s-a hotărât să nu insiste atât de mult pe cauzele materiale ale acestui gen literar. În consecință, criticul punctează sumar și incomplet legătura dintre postcomunism și realismul capitalist. Totuși, având în vedere natura demersului său, ne-am fi așteptat ca autorul să insiste mai mult pe investigarea posibilelor legături de cauzalitate dintre politicile economice și sociale ale tranziției și conturarea unei literaturi realist capitaliste. El face la începutul cărții o „scurtă istorie a postcomunismului", dar din păcate nici aici, nici în capitolul „Realismul capitalist" cele două fenomene nu sunt citite împreună. Desigur, în introducerea capitolului al doisprezecelea, criticul face o trimitere la „integrarea României în capitalismul global (admiterea în NATO, în UE)",[41] dar se mulțumește să afirme că singura legătura dintre aceste evenimente și afirmarea scriitorilor care ar practica realismul capitalist este o „relaxare ideologic-filozofică."[42]

De altfel, aceasta pare să fie ideea cheie a realismului capitalist în versiunea criticului douămiist, pe care o susține și în interviurile acordate după publicarea volumului. Într-un episod al *podcast*-ului site-ului TLTXT dedicat *Istoriei...* lui Mihai Iovănel, Dinu Guțu îi reproșează autorului cărții discutate forțarea conceptului lui Mark Fisher asupra seriei de autori analizați. Dinu Guțu își bazează observația pe ideea că acești scriitori nu se raportează la capitalism ca fiind un orizont de nedepășit care provoacă o serie de anxietăți individuale și colective și că, în consecință, nu au nicio intenție de a-l critica în vreun fel. Redăm întreg răspunsul lui Mihai Iovănel pentru că ne poate ajuta să înțelegem mai bine cum a adaptat el acest concept:

„Orice clasificare este un mod de a înghesui o materie mult mai largă în niște categorii destul de strâmte. Este o violentare a materiei pe care vrei să o ordonezi. Evident că orice taxinomie este luată așa, mai mult sau mai puțin falsă. Dar prin realism capitalist nu sugeram că acei autori s-ar poziționa neapărat în răspăr cu capitalismul, că ar fi critici [...] Unii, dimpotrivă, sunt relaxați în ceea ce privește capitalismul, adică nu visează un orizont pe care să-l depășească, ale cărui limite să le sugereze prin limita lor. Se simt foarte bine acolo și tocmai acesta este unul dintre lucrurile pe care-l sugeram prin această categorie: o anumită relaxare în raport cu capitalismul, produsă tocmai de stabilizarea lui, în formele pe care le cunoaștem, adică o formă de capitalism periferic, departe de statutul utopic de stat al bunăstării consumeriste".[43]

Restrângerea conceptului la un soi de „relaxare ideologică" și lipsa discutării acestuia în relație cu postcomunismul și neoliberalismul face ca realismul capitalist să fie cu totul altceva decât cum l-a imaginat Mark Fisher și cum a fost el aplicat mai apoi în studiile literare. Mihai Iovănel nu mizează pe posibila dimensiunea critică a unei literaturi intitulate realist capitaliste, dar nici atât de mult pe o proză în care atmosfera generală să fie impregnată de anxietatea inexistenței unei alternative la un sistem ce generează exploatare și, implicit, o mare inechitate socială. Lipsa unei explicații mai amănunțite a modului în care realismul capitalist descrie proza de după 2000 ne lasă impresia că Mihai Iovănel a folosit acest concept mai mult ca o ramă în care să încadreze această întreagă producție literară. Singurul moment în care criticul pare că ia în considerare sentimentul inutilității luptei cu sistemul este atunci când amintește de aspirațiile scriitorilor de a se înrădăcina în clasa de mijloc – în versiunea sa mai scurtă din *Ideologiile literaturii...*, acest capitol se intitula „Realismul mic-burghez". Așadar, modul în care construiește Mihai Iovănel acest capitol pare să sugereze că realismul capitalist este pur și simplu o replică la realismul socialist, adică o literatură a societății neoliberale din anii 2000-2020. În această privință, am putea spune că realismul capitalist al lui Mihai Iovănel se apropie mai mult de conceptul de „roman neoliberal" așa cum a fost el gândit în critica anglo-americană.[44] Dar chiar și așa, realismul capitalist din această *Istorie...*, înțeles ca un simplu cadru mai „relaxat" în care mare parte din scriitori se simt confortabil și eventual aspiră la privilegiile clasei de mijloc, se depărtează mult de definițiile romanului neoliberal. Din nefericire, Mihai Iovănel nu profită de potențialul tuturor acestor teorii și se mulțumește să păstreze conceptul într-o zonă ambiguă, care-i permite să-l folosească așa cum îi este mai la îndemână, dar din care nu se mai înțeleg foarte multe lucruri.

Mai potrivită pentru cartografierea realismului capitalist ar fi fost expunerea întregului fenomen generat de cursurile de scriere creativă din anii 2010, care au dus la pătrunderea în câmpul literar a unei noi promoții de scriitori – majoritatea nefilologi – și care în liniile ei principale prezintă o lume a clasei de mijloc urbane. Două puncte de interes aici sunt mediul *corporate* și ethosul aferent, reprezentate în multe texte de la romanele *Deadline* de Adina Rosetti și *Poemele secretarei* de Ștefania Mihalache (ambele în 2010) până la povestirile din revista *Iocan*. Mihai Iovănel atinge în treacăt aceste aspecte când discută puncte de rezistență ca „sociografiile" sau când se oprește la proza Lavinei Braniște și la cea a lui Bogdan Răileanu, dar toate exemplele sunt tratate izolat și nu sistematic.[45] Faptul că în capitolul dedicat realismului capitalist Mihai Iovănel alege prezentarea unor scriitori și a celor mai bune volume semnate de aceștia în detrimentul unei descrieri a principalelor direcții din cadrul acestui tip de proză demonstrează că „ochiul" sociologic și ideologic al criticului nu este atât de deschis precum se credea. După cum afirmam și mai sus, selecția autorilor din acest capitol este încă tributară valorii estetice a producției literare analizate.

În concluzie, *Istoria literaturii române contemporane* de Mihai Iovănel propune un model de sistematizare a prozei contemporane care nu va putea fi ignorat în viitor. Cel mai mare câștig în acest sens este lansarea pe piața ideilor a conceptului de realism capitalist. Deși termenul putea fi mult mai bine explicat și instrumentalizat, doar faptul că un critic cu capital simbolic ca Mihai Iovănel îl utilizează într-o carte care va capta atenția întregului câmp literar este deja un lucru bun pentru teoria prozei autohtone.[46] De asemenea, relegitimarea realismului ca o dimensiune importantă a literaturii contemporane este un proces necesar și important atât cultural, cât și social, dacă luăm în considerare opinia lui Bashir Abu-Manneh cum că „to understand contemporary realism we need to understand contemporary capitalism, and that capitalism is the right scale through which to evaluate recent developments in global culture".[47]

În ciuda tuturor lacunelor din acest studiu – unele imposibil de evitat, altele ușor de acoperit într-o viitoare intervenție –, *Istoria literaturii române contemporane* a lui Mihai Iovănel este un punct de cotitură în istoriografia literară românească, o lucrare reprezentativă pentru toate încercările de înnoire a cercetării literare autohtone din ultimul deceniu.

Note:

1. Mircea Martin, Christian Moraru, Andrei Terian (eds.), *Romanian Literature as World Literature* (New York: Bloomsbury, 2018).
2. Andrei Terian, *Critica de export. Teorii, contexte, ideologii* [*Export Criticism: Theories, Contexts, Ideologies*]. (București: Editura Muzeul Național al Literaturii, 2013), 275-276.
3. Ibid., 281-289.
4. Alexandru Matei, „Literatura română și lumea ca reprezentare", *Observator cultural*, 13 iulie 2018. https://www.observatorcultural.ro/articol/literatura-romana-si-lumea-ca-vointa-si-reprezentare/, accesat pe 10.06.2021.

5. Martin, Moraru, Terian, *Romanian Literature*, xiv.
6. La această listă poate fi adăugat și volumul mai recent al lui Emanuel Modoc, *Internaționala periferiilor. Rețeaua avangardelor din Europa Centrală și de Est* [*The International of Peripheries. The Network of Central and East European Avant-gardes*] (București: Editura Muzeul Național al Literaturii, 2020.)
7. Mihai Iovănel, *Ideologiile literaturii în postcomunismul românesc* [*The Ideologies of Literature in Romanian Postcomunism*] (București: Editura Muzeul Național al Literaturii, 2017), 9.
8. Ibid.
9. Ibid., 11.
10. Ibid.
11. Mihai Iovănel, *Istoria literaturii române contemporane: 1990-2020* [*The History of Contemporary Romanian Literature: 1990-2020*]. (Iași: Polirom, 2021).
12. Pentru a înțelege mai bine calitatea de *eveniment* al *Istoriei literaturii române contemporane* de Mihai Iovănel, vezi articolul lui Christian Moraru, „Literary Historiography as Event: Mihai Iovănel's History of Contemporary Romanian Literature: 1990-2020", *Transilvania,* nr. 7-8 (2021): 1-13, https://doi.org/10.51391/trva.2021.07-08.01.
13. O comparație bună între contextul ideologic al scrierii istoriei lui E. Lovinescu și cea a lui Mihai Iovănel, precum și între mizele celor două demersuri este realizată de Costi Rogozanu în articolul său, „Când totul e pierdut, ai grijă să cazi cu stil. Istoria lui Iovănel: note, completări, provocări", *Transilvania*, nr. 7-8 (2021): 67-79.
14. Al. George, *În jurul lui E. Lovinescu* [*Around E. Lovinescu*] (București: Editura Cartea Românească, 1975), 182.
15. Iovănel, *Istoria*, 10.
16. Eugen Simion, *E. Lovinescu. Scepticul mântuit* [*E. Lovinescu. The Redempted Skeptic*] (București: Editura Cartea Românească, 1971), 217.
17. Ibid.
18. Al. George, *În jurul lui E. Lovinescu*, 182.
19. Terian, *Critica de export*, 307.
20. E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, Vol II. [*The History of Romanian Contemporary Literature*]. (București: Editura Minerva, 1973), 7.
21. René Wellek, Austin Warren, *Teoria literaturii* [*Theory of Literature*], Traducere de Rodica Tiniș (București: Editura pentru Literatură Universală, 1967), 300.
22. Iovănel, *Istoria*, 11.
23. Ibid.
24. Fredric Jameson, *The Antinomies of Realism* (London: Verso, 2013), 6.
25. Ibid., 12.
26. Luke Ferretter, *Louis Althusser* (London: Routledge, 2006), 97.
27. Ibid., 98.
28. Jameson, *The Antinomies of Realism*, 3.
29. Catherine Belsey, *A Future for Criticism* (Oxford: Wiley-Blackwell, 2011), 55.
30. Iovănel, *Istoria*, 351.
31. Ibid., 354.
32.J ameson, *The Antinomies*, 5.
33. Teodora Dumitru, *Modernitatea politică și literară în gândirea lui E. Lovinescu* [Political and Literary Modernity in E. Lovinescu's Thought] (București: Editura Muzeul Național al Literaturii, 2016), 157.
34. Belsey, *A Future*, 64.
35. Jameson, *The Antinomies*, 5.
36. Alison Shonkwiler, Leigh Claire La Berge (eds.), *Reading Realist Capitalism* (Iowa City: The University of Iowa Press, 2014), 1.
37. Mark Fisher, *Capitalist Realism. Is there no alternative*? (Winchester: Zero Books, 2009), 4.
38. Vezi https://www.tate.org.uk/art/art-terms/c/capitalist-realism. Accesat pe 09.06.2021.
39. Fisher, *Capitalist Realism*, 16.
40. Shonkwiler, La Berge, *Reading Realist Capitalism*, 35.
41. Mihai Iovănel, *Istoria literaturii...*, 409.
42. *Ibidem*.
43. Podcast TLTXT #2/ „A scris Iovănel despre mine?" Cu Mihai Iovănel, *Youtube*, https://youtu.be/yx2IpqJW94I, minutul 14:00. Accesat pe 12 iunie 2021.
44. Vezi pe această temă articolul Adrianei Stan, „Genres of Realism Across the Former Cold War Divide. Neoliberal Novels and Self-Fiction", *Dacoromania litteraria* VII (2020): 116-125.
45. În acest număr, Costi Rogozanu argumentează că mare parte dintre exemplele de scriitori cuprinse de Mihai Iovănel în paradigma realismului capitalist nu se potrivesc cu acest concept. Vezi Costi Rogozanu, „Când totul e pierdut, ai grijă să cazi cu stil. Istoria lui Iovănel: note, completări, provocări", *Transilvania*, nr. 7-8 (2021): 67-79.

46. De altfel, Ștefan Firică a ținut o conferință foarte interesantă pe tema realismului capitalist la ediția din 2021 a colocviului Asociației de Literatură Generală și Comparată din România, „Conceptualizând proza română de azi: realismul capitalist" în care s-a oprit, printre altele, asupra raportului descriptiv-prescriptiv al acestui concept. Odată publicat, textul conferinței va fi o contribuție critică importantă la discuția începută de *Istoria...* lui Mihai Iovănel.
47. Bashir Abu-Manneh, „Global Capitalism and the Novel", *Modernism/modernity*. Volume 2, Cycle 4, 2 Jan 2018. Online: https://modernismmodernity.org/forums/posts/global-capitalism. Accesat pe 10 iunie 2021.

Bibliography:

Abu-Manneh, Bashir. "Global Capitalism and the Novel." *Modernism/modernity* 2, no. 4, (2018). Online: https://modernismmodernity.org/forums/posts/global-capitalism.

Belsey, Catherine. *A Future for Criticism*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2011.

Dimisianu, G. *Prozatori de azi* [Prose Writers of Today]. Bucharest: Editura Cartea Românească, 1970.

Dumitru, Teodora. *Modernitatea politică și literară în gândirea lui E. Lovinescu* [Political and Literary Modernity in E. Lovinescu's Thought]. Bucharest: Editura Muzeul Național al Literaturii, 2016.

Ferretter, Luke. *Louis Althusser*. London: Routledge, 2006.

Fisher, Mark. *Capitalist Realism. Is There No Alternative*?. Winchester: Zero Books, 2009.

George, Al. *În jurul lui E. Lovinescu* [About E. Lovinescu]. Bucharest: Editura Cartea Românească, 1975.

Iorgulescu, Mircea. *Rondul de noapte* [The Night Round]. Bucharest: Editura Cartea Românească, 1974.

Iovănel, Mihai. *Ideologiile literaturii în postcomunismul românesc* [The Ideologies of Literature in Romanian Postcomunism]. Bucharest: Editura Muzeul Național al Literaturii, 2017.

Iovănel, Mihai. *Istoria literaturii române contemporane: 1990-2020* [The History of Contemporary Romanian Literature: 1990-2020]. Iași: Polirom, 2021.

Jameson, Fredric. *The Antinomies of Realism*. London: Verso, 2013.

Lovinescu, E. *Istoria literaturii române contemporane*, Vol II. [The History of Romanian Contemporary Literature]. Bucharest: Editura Minerva, 1973.

Manolescu, Nicolae. *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură* [The Critical History of Romanian Literature. 5 Centuries of Literature]. Pitești: Editura Paralela 45, 2008.

Martin, Mircea, Christian Moraru, and Andrei Terian, eds. *Romanian Literature as World Literature*. New York: Bloomsbury, 2018.

Matei, Alexandru. "Literatura română și lumea ca reprezentare" [Romanian Literature and World as Representation]. *Observator cultural*, July 13, 2018. Online: https://www.observatorcultural.ro/articol/literatura-romana-si-lumea-ca-vointa-si-reprezentare/.

Modoc, Emanuel. *Internaționala periferiilor. Rețeaua avangardelor din Europa Centrală și de Est* [The International of Peripheries. The Network of Central and East European Avant-gardes]. Bucharest: Editura Muzeul Național al Literaturii, 2020.

Moraru, Christian. "Literary Historiography as Event: Mihai Iovănel's History of Contemporary Romanian Literature: 1990-2020." *Transilvania*, no. 7-8 (2021): 1-13. https://doi.org/10.51391/trva.2021.07-08.01.

Podcast TLTXT #2/ „A scris Iovănel despre mine?" Cu Mihai Iovănel, *Youtube*, https://youtu.be/yx2IpqJW94I.

Pop, Ion. *Poezia românească neomodernistă* [Neomodernist Romanian Poetry]. Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2018.

Rogozanu, Costi. "Când totul e pierdut, ai grijă să cazi cu stil. Istoria lui Iovănel: note, completări, provocări" [When Evreything Is Lost, Be Careful to Fall with Grace. Iovănel's History: Notes, Additions, Challenges]. *Transilvania*, no. 7-8 (2021): 67-79. https://doi.org/10.51391/trva.2021.07-08.08.

Shonkwiler, Alison, and Leigh Claire La Berge, eds. *Reading Realist Capitalism*. Iowa City: The University of Iowa Press, 2014.

Simion, Eugen. *E. Lovinescu. Scepticul mântuit* [E. Lovinescu. The Redempted Skeptic]. Bucharest: Cartea Românească, 1971.

Simion, Eugen. *Scriitori români de astăzi* [Romanian Writers Today]. Bucharest: Editura Cartea Românească, 1974.

Simuț, Ion. *Literaturile române postbelice* [The Post-war Romanian Literatures]. Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2017.

Soare, Oana. *Rețeaua modernităților. Paul de Man – Matei Călinescu – Antoine Compagnon* [The Network of Modernities. Paul de Man – Matei Călinescu – Antoine Compagnon]. Bucharest: Editura Muzeul Național al Literaturii, 2016.

Soare, Oana. *Ceilalți moderni, antimodernii. Cazul românesc* [The Others Moderns, The Anti-Moderns. The Romanian Case]. Bucharest: Editura Muzeul Național al Literaturii, 2017.

Stan, Adriana. *Bastionul lingvistic. O istorie comparată a structuralismului în România* [The Linguistic Bastion. A Comparative History of Structuralism in Romania]. Bucharest: Editura Muzeul Național al Literaturii, 2017.

Terian, Andrei. *Critica de export. Teorii, contexte, ideologii* [Export Criticism: Theories, Contexts, Ideologies]. Bucharest: Editura Muzeul Național al Literaturii, 2013.

Wellek, René, and Austin Warren. *Teoria literaturii* [*Theory of Literature*], translated by Rodica Tiniș. Bucharest: Editura pentru Literatură Universală, 1967.